

КОНГРЕГАЦІЇ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ У XVIII СТОЛІТТІ

У статті подано один із важливих аспектів діяльності Києво-Могилянської академії. Особливу увагу акцентовано на значенні конгрегацій у патріотичному та релігійному вихованні студентів. Доведено, що Академія була підґрунтям зміцнення Православної Церкви та державності.

Ключові слова: конгрегація, школа, колегія, академія, префект, храм, конгрегаційна зала.

Історія нашої держави охоплює багато століть, не завжди вона була прекрасною і чудовою. Маючи найкращі ґрунти на світі, Україна постійно була об'єктом зазіхань сусідніх держав. Так сталося, що вона майже постійно була розділена між ними. Як не одні, то інші знищували народ та його свідомість, прагнучи зробити нас рабами на власній землі. Але нам вдалося вистояти і, навіть більше, здобути незалежність, і не втратити своєї індивідуальності. Без сумніву, державотворчі процеси тривають і нині, і нам треба зберегти та передати майбутнім поколінням українського народу ту любов до своєї Батьківщини, яка тримала нас впродовж цих тяжких століть. Але що треба нам для цього робити? Мало хто дасть нам вичерпну відповідь. Тому, що для цього можна використовувати різноманітні засоби, такі як телебачення, літературу, патріотичні молодіжні організації та ін. Але найбільш перспективним полем для виховання є навчальний заклад – чи це школа, чи університет. І для підтвердження цих слів ми розглянемо, як приклад, діяльність у просвіті нашого найпершого вищого навчального закладу – Києво-Могилянської академії.

Заснована у 1615 році спочатку як Києво-Братська школа, вона приступила до виконання однієї зі своїх головних цілей. У її стінах була заснована учнівська організація, відома нам під іменем «младенческаго» братства, яке у 1620 році своєю грамотою затвердив і благословив Єрусалимський патріарх Феофан. У цій грамоті також сказано про те, що «младенческое» братство повинне у всьому уподібнюватися і підкорятися старшому братству, а ми знаємо, яку мету переслідувало Київське братство. Воно, як і

всі інші братства Західної України, намаглося спільними силами зберегти і захистити Православну Церкву й українську державність, виховуючи у своїх членах любов і відданість православ'ю та українському народу [5, с. 81]. Треба сказати, що як тоді, так і сьогодні православне віросповідання було ніби серцем у тілі народу. І коли у нього забирали його найціннішу частину, він повставав проти ворога, створюючи обороні споруди (братства, школи), які і перемагали хворобу. Тому, без сумніву, головним обов'язком «младенческаго» братства стало привчити українців з молодих літ до єдності, згоди та братерської діяльності на захист Православної Церкви і держави. Братство об'єднувало учнів між собою тісніше, ніж шкільне життя. З іншого боку, воно непомітно привчало своїх членів до самостійної діяльності та щиро-го виконання християнського обов'язку.

У 1632 році, коли митрополит Петро Могила реорганізував Києво-Братську школу в «Колегію», він також це зробив з «младенческим» братством, перейменувавши його по-латинськи в «Конгрегацію» (від лат. *congrego* – зібрання, об'єднання). Але після смерті самого ієрарха через вплив загально-го занепаду перестала діяти і сама конгрегація. Відновив її вже при кінці XVII століття ректор академії Іоасаф Кроковський, і вже вона діяла до закриття самої Києво-Могилянської академії у 1817 році.

Конгрегацією називалося студентське братство на честь Пресвятої Богородиці. При ректорі Іоасафі Кроковському вона вже була поділена на велику конгрегацію, куди входили студенти класу філософії і богослів'я, і малу конгрегацію, куди входили учні молодших класів. Великошанованим святом для

великої конгрегації було Благовіщення Пресвятої Божої Матері, а малої – Зачаття святою Анною Діви Марії [2, с. 51].

Вступ у конгрегації не був обов'язковим для вихованців академії, її членами ставали лише ті, хто цього прагнув. Вступ у конгрегацію супроводжувався принесенням клятвеної обіцянки, яка закінчувалася цілуванням святого Хреста і Євангелії, а також їх підписом. Той, хто приносив клятву, довіряв себе покрову Богоматері і виявляв щире бажання завжди віддавати достойну шану пресвятому Її імені та інших привести до того самого. Існували, крім цього, особливі правила, або заповіді, які викладали обов'язки членів конгрегації. Головна мета існування академічної конгрегації у цих заповідях полягала в тому, щоб наслідувати добродіяння Богоматері і вдосконалюватися у благочестивому і досконалому християнському житті. Член конгрегації в цих правилах визначався як раб Пресвятої Діви Марії, а головним його обов'язком було досконале знання членів православної віри, християнських постанов, правильного шанування Богоматері і доброгo християнського життя. Конгрегації у досліджуваній період були настільки важливою установою внутрішнього академічного життя, що вони мали власну печатку і як самостійна юридична особа могли виступати в суді [5, с. 210 – 211].

Вибори в конгрегації відбувалися за місяць до академічного свята Зачаття праведною Анною Пресвятої Богородиці. Вихованці обох конгрегацій під керівництвом конгрегаційного настоятеля вибирали зі свого середовища двох префектів «Majoris» і «Minoris Congregationis». Голосування відбувалося за допомогою паперових карточок, скручених у трубочку, куди і записувалися імена достойних цієї честі. Після цього вони запечатувалися у ящику і зберігалися до самого свята. 9 грудня (за старим стилем) після Божественної літургії все академічне керівництво, члени братства і вихованці обох конгрегацій збиралися в так звану конгрегаційну залу. Після того, як було принесено ящик і ректор голосно виголошував імена кандидатів у префекти, один чи декілька студентів відмічав кількість голосів, надаючи тому чи іншому кандидату. Після підрахунку голосів той, хто набирав більшість, і ставав префектом. Ця процедура назива-

лася промультгацією (promulgatio). Кожному обраному префекту тут же давалось по два асистенти і по одному секретарю. Префект отримував чисту прошнуровану книгу, яка називалася альбомом (album). В цю книгу він з відома своїх асистентів і секретаря повинен був записувати будь-які пожертви, для збору яких відправлявся щоденно до жителів Києва. Були випадки, що конгрегаційний настоятель відправляв префекта з його підопічними в найближчі села, надаючи собі самому право ходити із тією ж книгою до багатих жителів міста. Окрім цього, при конгрегаційному храмі завжди знаходилася миска для пожертв на утримання найбідніших учнів, і двічі на рік – на свято Зачаття Пресвятої Богородиці і Благовіщення – пропонувався той альбом гостям у бурсацькій їдальні, де, зазвичай, братство давало святковий обід, на який запрошувалися відомі жителі Києва [1, с. 267].

Розмір коштів, які надходили таким шляхом, був невеликим. Наприклад, у 1756 році було зібрано 60 рублів, у 1758 році – 88 рублів. Пряме їх призначення – іти на влаштування конгрегаційного храму; деяка частина з них виділялася на святкову трапезу в день храмового свята гостям академії. Можливо, інколи, у випадках відсутності потреб в конгрегаційному храмі, певна частина коштів виділялася вихованцям академії на харчування [2, с. 55].

Храм у житті конгрегацій, як і будь-якого християнина, був невід'ємною частинною їхньої діяльності. Конгрегаційний храм був названий на честь Благовіщення Пресвятої Богородиці. Історія храму простежується від гетьмана Петра Сагайдачного (1620 р.) і митрополита Петра Могили до гетьмана Івана Мазепи й митрополита Рафаїла Заборовського. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний заклав і збудував перший двохповерховий храм Києво-Братського монастиря й Братської школи на честь Благовіщення і Богоявлення. Згодом Благовіщенський храм вже існує як окремий, його описує Павло Алепський у своїх спогадах про Київ початку 1650-их років. Збудував її, найвірогідніше, митрополит Петро Могила, який був покровителем Колегії з 1632 по 1647 рік, і надавав величезні кошти на її утвердження, утримання й виховання студентів. Храм стояв біля головних воріт Братського монастиря.

Тоді вони виходили на сучасну вулицю Іллінську й, за описами, знаходилися на місці сучасних воріт, що виходять на цю вулицю з господарчого двору першого корпусу академії. Церква простояла недовго: була знищена вогнем, як і Богоявленська, під час військових дій у Києві в 1658 році. Згодом обидва храми відбудовуються, але Благовіщенський – вже на новому місці.

При будівництві Мазепиноного корпусу в 1703 – 1704 роках храм, вірогідно дерев'яний, був розібраний, а його вівтарна частина перенесена на 2-ий поверх Трапезного храму, як вважалося, тимчасово, до завершення будівництва Мазепиноного корпусу, при якому мав розміститися й студентський конгрегаційний храм. Гетьману Івану Мазепі не вдалося втілити свій проект у життя. Навчальний корпус залишився одноповерховим і без храму. Завершив цю справу покровитель академії митрополит Рафаїл Заборовський. Відбудовуючи й реставруючи Мазепин корпус у 1730-их роках, він за проектом архітектора Й.-Г. Шеделя зводить другий поверх, південно-східна сторона якого була увінчана храмом. Освячений студентський храм був митрополитом 1 листопада під традиційним ім'ям Благовіщення Пресвятої Діви Марії. Історія пощадила Благовіщенський храм. Сьогодні він прикрашає Мазепин корпус і всю садибу Національного університету «Києво-Могилянська академія». Освячений у грудні 1996 р. після тривалого занедбання (1919 – 1995), він знову відкрив свої двері студентам Києво-Могилянської академії і всім охочим сотворити молитву в його давніх стінах [6, с. 127 – 128].

Конгрегації, окрім свого храму, мали також і приміщення для своїх зібрань. У XVII столітті воно обмежувалося найбільшою аудиторією, а у XVIII столітті митрополит Рафаїл Заборовський для них побудував на другому поверсі Мазепиноного корпусу свою конгрегаційну залу, яка також служила для проведення диспутів, прийому високоповажних гостей та інших академічних заходів. Про вигляд конгрегаційної зали зсередини описав у своєму творі «Хмари» Іван Нечуй-Левицький, що навчався в академії у середині XIX століття. Він дав таку характеристику: «Зала та велика – на два етажі, з двома рядами вікон, з хорами. Вона вся розмальована в класичнім стилі. Великі стіни обвішані пор-

третами всіх вчених старої Київської академії і портретами нових руських імператорів. Проти самого митрополичого крісла висів великий, на цілий зріст, портрет Петра Могили, чорнявого, з гарним грецьким класичним лицем, хоч і трохи аскетичним, в архієрейській мантиї і з жезлом. З інших золотих важких рам у два ряди виглядали лиця і в клобуках, і в митрах, і простоволосі. Там виглядало негарне широке лице Кониського, з веселим усміхом і здоровою бородавкою на носі. Там дивилося на залу повне, гарне, з червоними ситими губами лице Феофана Прокоповича, котрий неначе тільки що випив і смак закусив; з другого боку дивився св. Димитрій Туптало, митрополит Ростовський, намальований святим, протоєрей Леванда з тонким орлиним носом, Гізель, Смотрицький, всякі київські митрополити. Тільки нігде там не було видно портрета ні одного українського гетьмана! Навіть Богдана Хмельницького і благодотворителів монастиря і академії, Конашевича-Сагайдачного і Мазепи» [4, с. 37].

Як ми помітили, у цьому описі конгрегаційної зали письменник вказав на певну характеристику того часу, яка простежується ще з XVIII століття, це – русифікаційна політика Російської імперії, яка прагнула знищити все українське, роблячи патріотів України об'єктами глузувань і переслідувань. Під таку систему і попав славнозвісний гетьман Іван Мазепа, який за власні кошти будував храми та монастирі, але, прагнучи звільнитися від окупаційного режиму Москви, підпав посмертно під анафему Російської Церкви. Внаслідок цього відбувалися дивні речі – у храмах, побудованих гетьманом Іваном Мазепою, ганьбилося його ім'я і виголошувалися різноманітні прокляття. А таких прикладів було багато, які переважно закінчувалися засланням українських патріотів на Сибір для каторжних робіт, де вони і зустрічали смерть.

Конгрегаційну залу використовували ще для проведення публічних урочистостей, диспутів, читання та проведення лекцій малих і великих «інструкцій». У недільні дні тут вивчали катехізис і Священне Писання, вивчали правила звершення церковних богослужінь, церковного читання і співу. Тут же здебільшого проводилися випускні іспити, які з часом набирали урочистого вигляду та мали виховне значення [3, с. 214].

Багато відомих церковних та державних діячів, які проявили себе у суспільному житті, і майже всі ректори Києво-Могилянської академії досліджуваного періоду були членами конгрегацій. Діяльність конгрегацій у патріотичному та релігійному вихованні у роки правління митрополита Рафаїла Заборовського Київською академією з їх звичайними установами, які брали свої початки ще з часів їх заснування, визнавалися настільки важливим і зрозумілим для всіх явищ академічного життя, що про них згадується в інструкції «Leges academicae...» без будь-яких пояснень [5, с. 211].

Отже, як ми бачимо, конгрегації в житті академії відігравали велике значення. Участь в конгрегаціях привчала юнаків до самостійності, єдності та виховувала в них почуття братерності та любові до Батьківщини з почуттям християнської гідності та моралі. Внаслідок цього багато її членів ставали свідомими, патріотично налаштованими громадянами України та релігійними діячами. Тому і не дивно, що царський уряд

звернув свою увагу на Києво-Могилянську академію як на джерело всього українського. Внаслідок цього академію у 1817 році було закрито, а її професорів і викладачів звільнено, і коли пізніше на тому самому місці було відкрито Київську духовну академію, то вона вже була створена на зразок московських шкіл і з новими викладачами, які, за національністю, були росіянами. З цього випрошується висновок, що академія була закрита не через непрофесіоналізм викладачів, а через їхню відданість і любов до рідної землі, яку вони прищеплювали своїм учням. Тому нам треба зрозуміти, що патріотами не народжуються, а ними стають, і їхнє становлення частково залежить від батьків, вчителів у школі, і немало роль у цьому відіграють вищі навчальні заклади. Ця постановка питання є актуальною для подальших досліджень, тому що ми сьогодні на Сході України пожинаємо плоди нашого байдужого ставлення до патріотичного виховання молоді та програші в інформаційній війні.

1. Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем Академиею : в 2 т. – К. : Университетская тип., 1856. – Т. 1. – 370 с.
2. Вишнеvsкой Д. Киевская Академія въ первой половинѣ XVIII столѣтія // Труды Киевской Духовной Академіи. – К. : Тип. И. И. Горбунова, Крещ., д. Дегтерева, № 38-й, 1903. – Т. 3. – С. 49 – 100.
3. Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори. – К. : Абрис, 1994. – 288 с.
4. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів у десяти томах. – К. : Наукова думка, 1965. – Т. 2. – 392 с.
5. Тітов Ф., прот., проф. Стара вища освіта в Київській Україні XVI – поч. XIX в. – К. : Друкарня Української академії наук, 1924. – 433 с.
6. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.

Vasyl Sergijovych Romash

CONGREGATION KYIV-MOHYLA ACADEMY IN THE XVIII CENTURY

The paper presents one of the most important aspects of the Kyiv-Mohyla Academy. Particular emphasis is placed on the importance of congregations in religious and patriotic education of students. Proved provision which confirms that the Academy was the basis of strengthening the Orthodox Church and the state.

Keywords: congregation, school, college, academy, prefect, temple, congregation hall.